

Onkraj pristanka: važnost razmatranja šireg spektra govornih činova u kontekstu seksualnog odgoja

Blečić, Martina

Source / Izvornik: **Colloquium, 2022, 7, 1 - 21**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.23963/cnp.2022.7.2.1>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:616907>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Onkraj pristanka: važnost razmatranja šireg spektra govornih činova u kontekstu seksualnog odgoja

Martina BLEČIĆ

University of Rijeka (Croatia)

Abstract

In this paper, I start from the assumption that sex education, either as a separate subject or in the form of an interdisciplinary topic, is an indispensable part of the modern school curriculum. Although it has not yet entered the Croatian education system under this name, certain important topics related to human sexuality can be found in the school curriculum. However, what is missing now is the issue of intimate and sexual communication. By this I do not mean conversations about sexuality and sexual relations with parents or teachers, but those among partners who are considering entering an intimate relationship or have already done so. In recent years, the term “consent” has been widely discussed, but this speech act is only one form of sexual communi-

cation. In this paper, I consider other speech acts important in the intimate sphere, such as “invitations”, “gifts”, the use of “safe words” and “intimate overtures”, whose proper use and understanding are based on general criteria of appropriate and successful communication. By mastering these general principles and discussing specific communicational interactions between partners, young people can learn to communicate better in the intimate sphere, which would lead to the improvement of their private relationships.

Keywords: *sex education, speech acts, consent, invitation, gifts, safe words, intimate overtures*

(c) Martina Blečić; martina.blecic@gmail.com

Colloquium: New Philologies, advance publication (June 2022)

doi: 10.23963/cnp.2022.7.2.1

Stable URL: <https://colloquium.aau.at/index.php/Colloquium/article/view/163>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

1 Uvod

Na spomen seksualnog odgoja na pamet vam mogu pasti scene u kojima učitelj učenicima na banani ili sličnom voću ili povrću demonstrira kako navući prezervativ, ili pak razgovor o vrstama kontracepcije i spolno prenosivim bolestima. S lakoćom možete zamisliti kako bi se na takvom predmetu učilo i o temama poput razlike između roda i spola, rodnih i seksualnih manjina ili pak o prostituciji. U ovome trenutku predmet koji bi se sveobuhvatno bavio ovim temama ne postoji u hrvatskom obrazovnom sustavu. Božo Pavićin, glavni savjetnik ministra znanosti i obrazovanja Radovana Fuchsa, za medije je izjavio kako se o takvom predmetu ni ne razmišlja (Cvrtila 2021) jer se takve teme obrađuju u međupredmetnoj temi Zdravlje. Iz Odluke o donošenju kurikulumu za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne škole i srednje škole u Republici Hrvatskoj (NN 10/2019) saznajemo kako ta tema uključuje tri domene: tjelesno zdravlje, mentalno i socijalno zdravlje te pomoć i samopomoć te kako se provodi kroz pet ciklusa od prvog razreda osnovne škole do četvrtog razreda srednjih škola. Predviđa se da će, u kontekstu seksualnog i spolnog odgoja, djeca učiti o tjelesnim razlikama između dječaka i djevojčica, o razvoju ljudskoga tijela od začeća do puberteta, što uključuje i spoznaju o važnosti higijene djevojaka/žena za vrijeme menstruacije, na primjer redovitu zamjenu higijenskih uložaka tijekom menstruacije. Nadalje, govori se o važnosti očuvanja reproduktivnoga zdravlja i razgovora o reproduktivnom zdravlju s roditeljima, učiteljima i stručnjacima, kao i o važnosti odgovornoga spolnoga ponašanja te uporabi zaštite, pri čemu se kao ključan sadržaj navode teme neplanirane trudnoće, maloljetničke trudnoće, pobačaja, utvrđivanja rane trudnoće te gdje i kako zatražiti pomoć, pitanje kontracepcije, vođenje menstrualnoga kalendara i određivanje plodnih dana pri ciklusu različitoga trajanja, a spominje se i razlikovanje između prikladnih i neprikladnih dodira.

Ipak, više od tri četvrtine građanki i građana Republike Hrvatske smatra da u škole treba uvesti sveobuhvatno seksualno obrazovanje, dok bi 72 posto ispitanih to obrazovanje u školama učinilo obveznim. Pokazalo je to istraživanje javnog mnijenja koje je u ožujku prošle godine agencija IPSOS provela za Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI 2021). Stoga u radu krećemo s pretpostavkom da se teme vezane uz seksualni odgoj u školama mogu širiti ili da će se jednom i uvesti poseban sveobuhvatni predmet koji bi se bavio ljudskom seksualnošću.

U gore navedenom popisu tema iz međupredmetne teme Zdravlje nedostaju mnogi aspekti vezani uz ljudsku seksualnost, no u ovom ću se radu usredotočiti na važan čimbenik u svim međuljudskim vezama, a to je komunikacija. Među temama koje se nalaze na popisu relevantnih školskih tema su one vezene uz razgovor „o reproduktivnom zdravlju s roditeljima, učiteljima i stručnjacima“, ipak, nedostaje ključan element komunikacije u seksualnom i intimnom kontekstu, a to je komunikacija s partnerom ili partnericom.

Upravo je formalno obrazovanje pogodan prostor za takvo što jer ako su mladi prepušteni stihijskom učenju o seksualnosti, mogu, na primjer gledajući pornografski sadržaj, lako pomisliti da je razgovor o seksualnoj želji, kontracepciji ili određenoj seksualnoj radnji sasvim nepotreban. Jednako tako, stvaraju se nerealna očekivanja o seksualnom odnosu, njegovom cilju te samoj provedbi. Kako to navodi Lehmler, pornografija sama po sebi nije problem, no može to postati kada zamijeni seksualni odgoj (Lehmler 2018, pogl. 8). Učenje da kod zavođenja i seksualnog odnosa riječi nisu potrebne te da se u takvim situacijama sve odvija spontano i instinktivno pogrešno je. Priopćiti vlastite želje, maštarije, strahove i inhibicije veoma je važno kako bi odnos bio izgrađen na povjerenju i iskrenosti. Svladavanje takve otvorene komunikacije nije lako, no može se naučiti, ili barem poboljšati. Važno je naglasiti i da iako je izravna verbalna komunikacija ključna, kod zavođenja, ali i kod svih drugih međuljudskih interakcija, verbalne insinuacije, ali i neverbalni znakovi isto tako igraju važnu ulogu. Tako, na primjer, ako osoba s kojom se želite upustiti u intimni odnos izrijekom pristaje na to, no pritom se iz njezina govora tijela iščitava nervoza tada je iz opreza bolje stati i razriješiti tu kontradikciju između verbalne i neverbalne sfere. Možda je sve u redu i osoba će se uskoro opustiti, no možda je ipak nesprijetna na taj korak.

Ovdje se nećemo baviti neverbalnom komunikacijom, ali ćemo se, uz izravnu, posvetiti i neizravnoj verbalnoj komunikaciji koja je često sastavni dio zavođenja i seksualnih interakcija. Ipak, prije no što se posvetimo toj domeni ljudskog djelovanja predstaviti ćemo općenitu teoriju govornih činova, koja objašnjava djelatnu prirodu jezika, odgovornu za konkretne reperkusije jezika u stvarnome svijetu. Vjerujem da takav pragmatički metodološki pristup može na optimalan način objasniti složenost ljudske komunikacije, ali i pravilnosti kojima je vođena. Kako u drugim domenama, tako i u onoj seksualne i intimne komunikacije na koju se lako primjenjuje.

2 Govorni činovi

Prije no što prijedemo na govorne činove u intimnoj domeni, uvest ćemo ih kroz neke druge, u literaturi zastupljenije primjere, koji čitatelju pružaju uvid u raznolikost i širinu primjene govornih činova. Možemo reći i kako se ljudsko sporazumijevanje u najvišem dijelu odvija upravo pomoću govornih činova, to jest ljudskog djelovanja ostvarenog jezičnim sredstvima¹. Tako na primjer iskazom „Proglašavam vas mužem i ženom“ matičar

¹ Ako želimo ulaziti u tehnikalije, možemo reći da je teorija govornih činova specifična teorija značenja, to jest teorija koja pokušava odgovoriti na pitanje što je uopće značenje, prema kojoj se značenje jezičnih izraza može objasniti pravilima koja reguliraju njihovu upotrebu u izvođenju različitih govornih radnji (npr. opominjanje, tvrdnje, zapovijedanje, uzvikivanje, obećanje, ispitivanje, upozoravanje). Za razliku od teorija koje tvrde da jezični izrazi imaju značenje na temelju njihovog doprinosa uvjetima istinitosti

može sklopiti brak između dvoje ljudi. Ono što je važno naglasiti jest da su govorni činovi konvencionalni utoliko što njihovo uspješno izvođenje ovisi o eksplicitnim ili implicitnim društvenim konvencijama. Na primjer, izgovaranjem riječi „Proglašavam vas mužem i ženom“ matičar može sklopiti brak između dvoje ljudi, ali izgovaranjem tih istih riječi to neće postići zajednički prijatelj para koji nije matičar. Čak i u slučaju da brak sklapaju matičar ili svećenik, koji su za takvo što ovlašteni, oni moraju poštivati točno određene jezične i nejezične procedure kako bi govorni čin bio ispravno ostvaren. To nam pokazuje i nedavni slučaj otkriven u medijima vezan uz katoličkog svećenika koji je odstupio s dužnosti nakon što je optužen za nevažeća krštenja. Naime, otac Andres Arango iz američkog Phoenixa, koji je u svojoj svećeničkoj karijeri obavio tisuće krštenja, pri toj je ceremoniji izgovarao rečenicu „Krstimo te u ime Oca i Sina i Duha Svetoga“, no ispravna formulacija koju je trebao koristiti glasi „Krstim te u ime Oca i Sina i Duha Svetoga“, dakle problem je prouzročilo korištenje prvog lica množine umjesto prvog lica jednine glagola „krstiti“. Vatikanska Kongregacija za nauk vjere 2020. godine potvrdila je kako korištena formula koja započinje s „Krstimo...“ nije valjana i da ljudi pri čijem je krštenju korištena moraju ponoviti primanje tog sakramenta (Slobodna Dalmacija, 2022). Takve situacije nisu prisutne samo pri religijskim obredima. Tako je 44. predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, Barack Obama, 2009. godine ponovio svoju inauguracijsku zakletvu zbog pogrešnog redoslijeda izgovorenih riječi. U ovom slučaju, John Roberts, predsjednik Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država koji je vodio inauguraciju, krivo je izgovorio tekst inauguracije koji je Obama u ceremoniji ponovio. Greška je bila u tome što je izrekao rečenicu „Obnašat ću dužnost predsjednika Sjedinjenih država vjerno“ umjesto „Vjerno ću obnašati dužnost predsjednika Sjedinjenih Država“. Kako bi uklonili sumnje u legitimitet Obamina preuzimanja predsjedničkih dužnosti jer nije izgovorio zakletvu točno kako je propisano, Roberts i Obama idući su dan u Bijeloj kući opet izveli ceremoniju zakletve kako je to navedeno u ustavu (Mason 2009).

Navedeni primjeri govornih činova iz različitih životnih domena naglašavaju važnost poštivanja određenih institucionalnih pravila pri njihovome izvođenju. Ipak, konvencionalnost govornih činova ne iscrpljuje se u njihovom institucionalnom obliku. Svi govorni činovi vođeni su određenim pravilnostima i uvjetima koji ih čine uspješnima i prikladnima. Jedan od standardnih primjera neinstitucionalnih govornih činova jest obećanje. Uvjete koje Searle navodi za iskazivanje iskrenog obećanja (Searle 1965, 131–134) možemo parafrazirati na sljedeći način. Kako bismo nešto nekome obećali i mi i osoba

rečenica u kojima se pojavljuju, ona objašnjava jezično značenje upotrebom riječi i rečenica pri izvođenju radnji govorom. Takve teorije upotrebe smatraju upravo govorne činove temeljnim komunikacijskim jedinicama (vidi npr. Lycan 2018). U ovome radu nećemo se toliko baviti samom teorijom govornih činova i njezinom analizom, već ćemo kroz primjere pokušati ukazati na neke njezine elemente koje ćemo koristiti u razmatranju intimne komunikacije.

kojoj dajemo obećanje moramo imati određeno znanje jezika koji koristimo, oboje moramo biti svjesni onoga što činimo, govornik ne smije djelovati pod prijetnjom, ne smije biti riječ o šali i slično. Recimo da su ovo početni preduvjeti za obećanje. Nadalje, pri obećanju radi se uvijek o budućoj radnji, ne možemo obećati prošlu radnju. Jednako tako ne možemo obećati da će netko drugi učiniti nešto. Osim toga, obećanje nije ispravno ako osoba kojoj nešto obećamo ne želi da izvršimo obećanje, tj. osobi kojoj se nešto obećava trebalo bi biti draže kada bi govornik ispunio obećanje nego kada to ne bi učinio. Na taj način razlikujemo obećanje od drugih govornih činova poput prijetnje. Osim toga, pri iskrenom obećanju govornik namjerava ispuniti obećanje, ali jednako tako on mora vjerovati da je to obećanje ostvarivo. Dakle, ne možemo obećati nešto što ne planiramo učiniti ili pak nešto što ne možemo učiniti. I za kraj, obećanje obvezuje govornika koji ga je izrekao da ga i ostvari. Slični uvjeti mogu se konstruirati i za druge govorne činove, na primjer, neprikladno je uvečer pozdraviti s „dobro jutro“, naređivati stvari nadređenim osobama, obraćati se sa „ti“ starijima i slično. Naravno, svaki od njih ima svoje posebnosti. Dakle, da bi se neki govorni čin uspješno izveo, trebaju biti zadovoljeni određeni uvjeti, to jest, mora postojati prihvaćena konvencionalna procedura pri kojoj određene osobe u prikladnim okolnostima izgovaraju određene riječi, i to ispravno i potpuno. Ta procedura vodi buduće ponašanje sudionika koji moraju imati namjeru djelovati u skladu s njom (prema Austin 2014, 19–27).

Naravno, procedure se mogu kršiti i to će dovesti do neuspjeha govornog čina. No to kršenje neće na sve govorne činove jednako utjecati. Ako se ne pridržavamo propisane procedure pri sklapanju braka i umjesto „uzimam“ izgovorimo nešto drugo ili ako se ne možemo uopće vjenčati jer smo već u braku s drugom osobom taj čin, dakle, sklapanje braka, ne možemo uopće izvršiti. S druge strane, ako kažemo „Čestitam“, ali ne vjerujemo da je osoba kojoj smo uputili te riječi ičime zaslužila čestitku neiskreni smo, iako smo čin obećanja izvršili. Jednako smo tako neiskreni ako nešto obećamo bez da imamo namjeru ispuniti svoje obećanje. Neiskreni smo i ako damo nekome savjet ne vjerujući u to da bi za tu osobu bilo korisno da nas poslušaju. U ovakvim slučajevima ne možemo reći da nismo obećali ili dali savjet, ali smo to učinili neiskreno, stoga je govorni čin, iako je izvede, neuspješan. Dakle, u slučajevima prve vrste zbog kršenja procedure govorni čin nije uopće ostvaren, dok u slučajevima druge vrste govorni čin jest ostvaren, ali je manjkav.

Nadalje, između raznih govornih činova mogu se pronaći još neke razlike, pa tako za razliku od formalnih procedura, svakodnevni govorni činovi ne moraju biti eksplicitni. One eksplicitne prepoznat ćete po glagolima koji ukazuju na njihovu performativnost. Tako obećati možemo iskazom „Obećavam da ću doći večeras“ u kojemu je prisutan performativni glagol „obećati“ koji govorni čin čini eksplicitnim. S druge strane, obećanje

možemo, u prikladnim okolnostima, izvršiti i implicitno, bez performativnih glagola iskazom poput „Dolazim večeras“.

No, osim što mogu biti implicitno iskazani, govorni činovi mogu biti i neizravni, to jest, površinski se može činiti da govornik izriče jednu vrstu čina, dok zapravo čini nešto drugo. Tako se, na primjer, kod aluzije, ironije ili metafore značenje govornikovog iskaza i rečenice ne poklapaju. To se događa i kod mnogih iskaza u kojima ni ne primjećujemo takvu neizravnost. Na primjer govornik može reći „Želim da to učiniš“ – to je na izravnoj razini izjava, ali ono što se primarno izriče jest zahtjev. Moguće je i da govornik izgovara rečenicu i podrazumijeva ono što govori, ali i drugu ilokuciju s različitim sadržaja suda. Na primjer, govornik može reći „Možeš li mi dodati sol?“ i ovim pitanjem u stvari zahtijevati ili zamoliti da mu se doda sol. Prema Searlu, kod neizravnih govornih činova govornik prenosi slušatelju više nego što *de facto* kaže pouzdajući se u njihove zajedničke pozadinske informacije, jezične i nejezične, i na slušateljeve racionalne i logičke sposobnosti: „aparatus koji je potreban za objašnjenje neizravnog dijela neizravnih govornih činova uključuje teoriju govornih činova, određene opće principe suradničkog razgovora [...] i uzajamno dostupne pozadinske informacije govornika i slušatelja, zajedno sa sposobnošću slušatelja da izvodi zaključke“ (Searle 1975, 61).

Searle razmatra primjer indirektnog govornog čina nalik ovome:

- (1) Ivan: Hajdemo u kino večeras.
- (2) Marko: Moram učiti za ispit.

Iskaz (1) je prijedlog, a iskaz (2) u ovom kontekstu označava odbijanje tog prijedloga, ali ne zbog svoga značenja. Gledajući njegovo značenje radi se samo o tvrdnji o činjenici vezanoj uz Marka. Slušateljevo (nesvjesno) zaključivanje odvija se u nekoliko koraka. U prvome se utvrđuju činjenice o razgovoru poput toga što je tko rekao, nadalje pretpostavlja se da je sugovornik, Marko, suradnički nastrojen te da je njegova opaska relevantna za razgovor koji vode. U ovom kontekstu, relevantan odgovor bio bi prihvaćanje prijedloga, njegovo odbijanje, davanje novog prijedloga itd. Markov izravni odgovor nije nešto od toga, stoga Ivan može pretpostaviti da govornik podrazumijeva više od onog što je rekao. Ivan zna da učenje za ispit zahtijeva puno vremena, kao i da odlazak u kino troši vrijeme. Stoga, Ivan zaključuje kako Marko vjerojatno ne može ići i u kino i učiti za ispit u istoj večeri te da stoga odbija njegov prijedlog za odlazak u kino.

U ovom kratkom i donekle pojednostavljenom osvrtu na govorne čine vidjeli smo kako su oni slojevite ljudske radnje čije ispravno iščitavanje i korištenje vode određena formalna i neformalna pravila te kako mogu biti implicitni ili eksplicitni, kao i izravni ili neizravni. Za njihovo pravilno razumijevanje od temeljne važnosti bit će da su sve osobe uključene u komunikacijsku razmjenu suradnički nastrojene te da aktivno prate

reakcije sugovornika te svoje ponašanje aktivno modificiraju u skladu s ciljem i tijekom razgovora².

Vratimo se sada na temu komunikacije u seksualnom i intimnom kontekstu, koja je vođena istim općim pravilima koje smo ovdje naveli i koja čitatelj treba imati na umu. Za početak krećemo s govornim činom pristanka.

3 Govorni čin pristanka

Klasična tema u razgovorima o seksualnoj komunikaciji jest pristanak na seksualni odnos, ili na engleskom, „consent“. Millum i Bromwich pojašnjavaju kako „dajući pristanak, kompetentne odrasle osobe mogu dopustiti čine koji bi inače bili kršenja njihovih prava“ (Millum i Bromwich 2018, 45). Da se poslužimo primjerom koji nudi Dougherty, ako nekome dopustite da uđe u vašu kuću, to jest date svoj pristanak na takvo što, lišavate ga dužnosti da ne stupa nezakonito na tuđe tlo (Dougherty 2015, 233). Millum i Bromwich predlažu ideju da osoba koja daje pristanak mora razumjeti tri stvari kako bi pristanak bio valjan: (1) da daje pristanak, (2) kako ostvariti svoje pravo na davanje ili uskraćivanje pristanka i (3) na što se traži da pristane.

Kako bi osoba znala da daje pristanak, mora joj biti jasno da se on od nje traži te na taj zahtjev mora odgovoriti pristankom, a ne nekim drugim govornim činom. Drugi uvjet govori nam kako se pravo na pristanak ostvaruje na razne načine, na primjer verbalno, gestom ili pak potpisom. Pojašnjavajući treći uvjet, to jest ideju da osoba mora razumjeti na što pristaje, predlažu kako osoba koja daje pristanak i osoba koja dobiva pristanak moraju imati zajedničko razumijevanje načina na koji se njihov odnos mijenja predmetom pristanka, to jest, što nakon njega slijedi. U kontekstu seksualne komunikacije, bitno je pristaje li osoba samo na poljubac ili na neku drugu vrstu dodira.

Ovakva koncepcija pristanka ocrtava ga kao izvanjsku aktivnost osobe, to jest izraz određenih stavova pojedinca, vrstu čina. Ipak, to nije jedini pristup pitanju pristanka.

U literaturi možemo pronaći dva vodeća pristupa prirodi pristanka: mentalističko i performativno. Mentalističko shvaćanje pristanka zastupaju, između ostalih Alexander, Hurd i Westen (2016). Autori predstavljaju primjer u kojemu žena, nazovimo je Danica, želi stupiti u seksualni odnos s Ivanom, no opire se njegovom zavodjenju kako ne bi ispala laka. Kada on neovisno o tome ustraje u svojim nastojanjima te dolazi do seksualnog odnosa, prema njima nije joj učinjeno ništa nažao jer je zapravo sve prošlo kako se i navela. Navode kako bi se muškarca moglo teretiti za seksualni napad, no ustraju na tome

² Za čitatelje koji žele znati više o teoriji govornih činova preporučamo knjige *Kako djelovati riječima* Johna L. Austina (Zagreb: Disput, 2014) te *Govorni činovi: ogled iz filozofije jezika* Johna R. Searlea (Zagreb: Matica hrvatska, 2018), kao i članak Johna R. Searlea „A Taxonomy of Illocutionary Acts“ iz 1975. godine u kojemu autor iznosi svoju poznatu podjelu govornih činova.

da nije učinio ništa loše, to jest, nije Danici nanio nikakvu štetu. Prema njima, pristanak je mentalno stanje. Kako bismo primjer pojasnili, možemo ga interpretirati tako da pretpostavimo da autori razlučuju dvije razine pristanka. Unutarnju, koja se događa unutar same osobe i vanjsku, po njima sporednu, koja se odvija između više osoba. O ovom je primjeru Danica dala unutarnji pristanak na spolni čin, iako je izostala vanjska manifestacija te njezine namjere. Autori na taj način razlikuju između štete i krivice, što može biti važna pravna podjela.

Ipak, ljudska mentalna stanja različita su, to mogu biti vjerovanja, želje, maštanja i drugi oblici ljudskih unutarnjih sadržaja. Ja mogu vjerovati da je nebo plavo te podijeliti to vjerovanje s drugima ili ga zadržati za sebe. Jednako tako mogu maštati o odlasku u Pariz i opet, učiniti tu želju javnom ili je zadržati za sebe. Nadalje, prema toj maštariji mogu djelovati; kupiti avionsku kartu i otići u Pariz, gledati dokumentarne filmove o tom gradu ili ne učiniti ništa. Kada govorimo o seksualnim maštarijama, postoje mnoge koje bi trebale ostati samo u našim glavama te se u stvarnosti ne bi trebale povoditi. To su zasigurno one koje uključuju da se naudi drugoj osobi koja nije pristala na takvo što ili pak osobi koja ima maštariju u mjeri koja nadilazi njezin užitak. Maštarije o egzibicionizmu i voajerizmu isto tako ne bi trebalo provoditi u stvarnosti jer uključuju osobe koje ne žele biti njihov dio. Nadalje, postojat će maštarije čije uspješno ostvarenje ovisi o danom kontekstu, o tome s kim se žele ostvariti i kada (vidi Lehmilller, poglavlje 7). Dakle, seksualne maštarije, kao i želja da se s nekim uopće stupi u seksualni odnos ne moraju se i ostvariti. Na primjer, možete željeti aferu s oženjenim kolegom, no kako mislite da bi ostvarivanje te želje bilo nemoralno, nećete na temelju nje djelovati, iako joj se povremeno možete vraćati bez da ikome naštetite.

No je li pristanak mentalno stanje? To jest, možemo li na pristanak gledati samo kao na unutarnje stanje osobe? Smatram da ne možemo, kao što to, na primjer, ne možemo na taj način gledati na zahvale. Mogu prema nekome osjećati zahvalnost, no dok ne djelujem po tom osjećaju i izrazim ga, na primjer verbalnim iskazom, ne mogu reći da sam nekome zahvalila. Jednako tako, mogu željeti intiman odnos s nekim, no dok tu želju ne verbaliziram ili je dam do znanja na neki drugi način nisam pristala na takav odnos. Upravo zato, u ovom se radu priklanam peformativnom pristupu pristanku. Prema performativnom shvaćanju pristanka kakvo, između ostalih, predlaže Dougherty (2015), namjera nije dovoljna za moralno valjani pristanak, već je za to potrebna javna komunikacija. Namjera je kod komunikacije veoma bitna, ona je njezin preduvjet. Kada govorimo želimo drugima prenijeti određeni informativni sadržaj, takvo što se ne događa slučajno i ovisi upravo o našoj namjeri da to učinimo. Grice je jedan od klasičnih autora koji su pojam namjere stavili u središte svoje teorije o jeziku i komunikaciji. Prema Griceu (1957) značenje onog što neka osoba govori ovisi o tome što želi poručiti. No sama namjera nije

dovoljna, nju slušatelj mora prepoznati da bi komunikacija uspjela. Stoga slušatelj mora imati dodatnu namjeru, namjeru da njegova namjera da nešto poruči bude prepoznata. Važnost namjere ide onkraj verbalne komunikacije. Na primjer, vozaču u automobilu iza vas možete htjeti poručiti da skrećete ulijevo time što ćete upaliti lijevi pokazivač smjera. Osoba će vjerojatno odmah shvatiti što joj želite poručiti i sukladno reagirati, na primjer prikočiti, upravo zbog toga što je ispravno prepoznala vašu namjeru. Ipak, koliko god sama namjera bila bitna, kako bi ona drugim osobama koje sudjeluju u interakciji bila dostupna osoba koja ima tu namjeru mora je na određeni način iskazati. U slučaju skretanja, paljenjem pokazivača, a u slučaju jezične komunikacije verbaliziranjem te namjere.

Dakle, uspješna javna komunikacija pri kojoj izražavamo svoja mentalna stanja ne mora biti eksplicitna pa čak ni verbalna, a razina eksplicitnosti ovisi o kontekstu i o ozbiljnosti situacije o kojoj je riječ, no komunikacijska namjera mora biti izražena. Dougherty navodi upravo pristanak na seksualni čin kao primjer ozbiljne situacije visokog rizika u kojoj obje strane moraju snažno vjerovati da takav pristanak postoji i da je on jasan. To je nužno kako bi se stvorila i održala odgovornost pri seksualnim susretima, što kako bi se pojedinci zaštitili od neželjenog spolnog čina, što kako bi se utvrdilo značenje tog čina za sve uključene strane. Stoga, pristanak na seksualni čin mora biti jednoznačan, ipak, to ne znači da uvijek mora biti eksplicitan ili verbalan. Autor navodi primjer u kojemu jedan partner drugome stavlja prezervativ, time mu dajući pristanak na spolni čin. Višeznačnost je češće moguća među ljudima koji su se tek upoznali jer osobe koje se dulje znaju imaju na raspolaganju više strategija i dokaza koji mogu voditi njihovo ponašanje.

Ipak, i ovaj pristup razgovor o i oko seksualnih odnosa između dviju strana svodi na pristanak da se određeni seksualni čin, većinom shvaćen kao penetracija, dogodi. Takav je fokus možda opravdan iz pravnog aspekta kada se pokuša utvrditi je li nešto slučaj silovanja ili ne, pri čemu se silovanje određuje kao seksualni odnos bez pristanka, jer je u pravnoj domeni dobro imati jasan kriterij prema kojemu se određena presuda može dosuditi, no time se izostavljaju mnogi drugi komunikacijski slojevi vezani uz seksualne odnose, a i perpetuiraju se vjerovanje da je silovanje jedini način na koji intimni odnos može poći po zlu. Takva klasifikacija visoko podiže ljestvicu seksualnih prekršaja jer kako piše Kukla „nevoljko ikoga stavljamo u takvu pogrdnu kategoriju [silovatelja] osim ako baš nužno ne moramo“ (Kukla 2018, 94).

Pristanak ponekad ni s pravne strane neće biti nedvojbeno dovoljan kriterij za presudu o tome jesu li nekome prava prekršena. Uzmimo kao primjer slučaj Donne McLean koja je godinama bila u vezi s policajcem na tajnom zadatku te mu je služila kao paravan kako bi mogao neometano sakupljati informacije o aktivističkim djelatnostima u njezinome kraju (McLean 2022). Njegov odlazak pod pomno osmišljenom izlikom, ali posebice činjenica da je cijela njihova veza zapravo bila lažna ostavilo je na njoj velike emotivne

posljedice. Sve u toj vezi bilo je poput uvrnute kazališne predstave ili filma u kojoj samo jedna strana zna sve informacije, a druga živi u iluziji iskrenosti. U takvom kontekstu, koliko vrijedi pristanak na spolni odnos s drugom osobom kada se on temelji na laži? Donna je saznala da policajac s kojim je bila zaručena ima drugu, „pravu“ obitelj. Dakle, ako je njezin pristanak značio nadu za ulazak u monogamnu vezu, ona je izigrana. Donna je s drugim ženama koje su se našle u istoj situaciji kao i ona podnijela tužbu protiv londonske Metropolitanske policije zbog „psihološkog mučenja“. Postupak je trajao pet godina i rezultirao je odštetom.

Ovdje možemo parafrazirati Wonga i sur. koji pišu o informiranom pristanku u medicini i reći kako je takav informirani pristanak, dakle pristanak do kojeg dolazi u kontekstu u kojemu je govornik dovoljno informiran o onome na što pristaje, kao prvo, zapravo izraz poštovanja prema onome koji taj pristanak traži, u medicinskom kontekstu liječniku ili znanstveniku, i to upravo zato što osoba koja daje pristanak to čini potpuno slobodno te, kao drugo, znak da postupak na koji se pristaje prolazi kroz prikladne, institucionalno regulirane procese te je stoga osoba koja na njega pristaje zaštićena (Wong i sur. 2021, 2). Kada takvo razmišljanje preslikamo na međuljudski kontekst seksualnih odnosa vidimo da Donna nije dala „informirani“ pristanak na odnos s policajcem na tajnom zadatku. On ju je na to naveo svojim lažima te procesi koji su do njega doveli nisu bili iskrene intimne prirode, već proračunati i poslovni. Jasno, ovaj je slučaj ekstreman, no tjera nas da uvidimo kako čak ni eksplicitan pristanak nije dovoljan u slučaju da se temelji na određenim sebičnim interesima i manipulaciji. Kao i svaki drugi govorni čin, čin pristanka mora biti izveden ispravno. Kao što smo već vidjeli, moraju postojati određene konvencionalne procedure te ih svi uključeni moraju poštivati te izvesti u potpunosti, uzimajući u obzir prihvatljivo vrijeme i mjesto radnje. Ako su razlozi zbog kojih se seksualni odnos nudi ili prihvaća skriveni, tada sam čin pristanka postaje neuspješan. U takvom je slučaju govorni čin ostvaren, ali je neuspješan zbog neiskrenosti, skrivenih motiva ili drugačijeg viđenja toga do čega pristanak na spolni odnos ili pak sam spolni odnos dovodi.

Da se vratimo na uvjete Milluma i Bromwicha, pristanak je uspješan kada je jasno da je riječ o pristanku, a ne o nekom drugom govornom činu, na što upućuju kontekst i prethodna komunikacija uključenih strana. Pristanak mora biti voljan, kako bismo ga razlikovali od iznude, a mora se ograničiti i na ostvarive činove, ne možemo pristati na nešto što je neizvedivo. Nadalje, bitno je znati kako pristati, ali i kako odbiti dati pristanak na neku radnju te mora biti jasno kako se odnos mijenja nakon pristanka. To se ne iscrpljuje u tome je li došlo do intimnog odnosa i koje su sve intimne radnje poduzete, već uključuje i što se događa nakon toga. Je li netko pristao na čin jer je očekivao romantičnu vezu nakon njega, je li osjećao da je od početka takve veze prošlo previše da bi se seksualni odnos odgađao, ali ga ne želi tako skoro ponoviti i tako dalje. Da se vratimo na

Donnin slučaj. Ona je pristala na seksualni odnos jer je vjerovala da implicira ozbiljnu monogamnu vezu, no već je na početku to bilo neostvarivo jer je osoba s kojom se upustila u intiman odnos bila policajac na tajnom zadatku koji ima obitelj. Dakle, možemo reći da je Donna pristala na nešto drugo od onoga što je njezin partner nudio te da stoga pristanak nije valjan. Važno je zapaziti da u tom slučaju pristanak seže puno dublje od seksualnog odnosa, ali i da se romantični i seksualni odnos vjerojatno nisu odvijali samo kroz formu govornog čina pristanka u kojemu jedna osoba nešto nudi, a druga to prihvaća ili odbija. Donna i njezin partner flertovali su, upoznavali se, slali si dvoznačne poruke i sl. U nastavku ćemo stoga sagledati neke druge govorne činove važne za intimne odnose, počevši od onih koje predstavlja Kukla (2018).

4 Neki drugi govorni činovi u kontekstu seksualnosti

Kukla se u svom radu želi odmaknuti od pojma seksualnog pristanka, koji, iako je bitan, nije onaj koji određuje najveći broj seksualnih odnosa³. Smatra kako su jedini govorni činovi koji su u tom kontekstu dobili teorijsku i filozofsku pažnju pristanak i, uz njega posljedično i odbijanje. Takve su rasprave uvijek usredotočene na ono što u takvim odnosima može poći po zlu, kako se ljude može zavarati, prisiliti na neku radnju, smatrati odgovornima za nešto što nisu smjeli nikad obećati te silovati. Navodi i kako pristanak, koliko god iskren bio nikad nije dovoljan kako bi sve u seksualnom činu bilo kako treba jer možemo pristati i na dosadan, neugodan ili otuđujući seksualni odnos, a vidjeli smo i da pristanak može biti posljedica obmane. Za dobar seksualni odnos potrebna je dobra sveobuhvatna komunikacija, i to ne samo u trenutku kada je otvoreno pitanje hoće li do spolnog odnosa doći ili ne, već i tijekom i nakon čina. Takva je otvorena komunikacija važna jer oslanjanje na neko pretpostavljeno znanje i usklađenost želja među partnerima često nije dobra ideja, posebice kod osoba koje se ne poznaju dovoljno.

Kao što smo već napomenuli, u paradigmatičkim slučajevima pristanka jedna osoba uvijek aktivno želi seksualni odnos, dok druga pasivno na njega pristaje i tako dopušta da do njega dođe. Uz to, slika koja se pritom stvara je uvijek ona u kojoj je muškarac aktivni djelatnik koji potiče na takav odnos, a žena je ona koja mu dopušta ili odbija određene radnje (Kukla 2018, 75). Kukla zapaža i kako je došlo do pozitivnog pomaka od modela „Ne znači ne“ prema principu „Da znači da“, gdje fokus nije na odbijanju neželjenog čina, već na aktivnom izricanju dopuštenja da do željenog čina dođe. Iako je takva promjena pozitivna, u središtu je i dalje striktna podjela uloga, a ne aktivno djelovanje oba partnera. Takvo aktivno sudjelovanje u kontekstu seksualnih odnosa nije jednostavno: „komunikacija nam je potrebna kako bismo bili jasni i uspješni jer greške pri komunikaciji

³ Kukla svoj stav djelomično gradi na idejama koje su iznijeli Millar 2008 i Anderson 2005.

u seksualnoj domeni mogu dovesti do ogromne štete. A ipak, uobičajeni erotski govor neizravan je“ (Kukla 2018, 75). Dok flertujemo i zavodimo, ali i tijekom samog seksualnog čina često se služimo insinucijama, elipsama, metaforama i drugim neizravnim i implicitnim jezičnim sredstvima. Kako bismo i u tim situacijama uspješno komunicirali, Kukla predlaže da o „seksualnim pregovorima“, kako ih naziva, razmišljamo kao o posebnoj vrsti komunikacije koja se odvija u „alternativnom diskurznom okviru“ (Kukla 2018, 75), kojim upravljaju lokalne unutarnje norme koje određuju što riječi i rečenice znače. Unutar tog okvira, konotativna značenja i nedoslovni govor su norma. Zanimljivo je ovdje osvrnuti se na riječ „ne“, za koju se tvrdi kako u seksualnom kontekstu ima jedno, fiksno značenje negacije. Ipak, kako to primjećuje Kukla, unutar tog konteksta ta riječ može imati i druga značenja, to jest, ne mora označavati kraj seksualnog čina. To je posebice jasno u kontekstu BDSM-a u kojemu jedna strana prepušta drugoj potpunu kontrolu nad onim što će se tijekom seksualnog susreta dogoditi. Ipak, i izvan tog konteksta, u odnosu velikog dijela osoba koje se puštaju u seksualne odnose, „ne“ ne znači uvijek „ne“, no, tvrdi Kukla, upravo zbog toga je neophodno znati u kojem se komunikacijskom okviru osobe nalaze.

Iako intimna i seksualna komunikacija imaju svoje specifičnosti, smatram kako govor o različitim diskurzivnim okvirima nije potreban jer seksualna domena po svojim komunikacijskim strategijama ipak ne odudara značajno od uobičajene komunikacije, koja se uvijek prilagođava i nijansira ovisno o tome s kim smo u komunikacijskoj interakciji, je li to prijatelj, član obitelji, poslovni suradnik, koliko nam je u toj komunikaciji ugodno, koliko smo sigurni u ono što govorimo i sličnome. Nadalje, kada govorimo o alternativnom diskurzu pretpostavlja se da postoji neki drugi diskurz koji je primaran ili neutralan i koji vrijedi za sve ostale domene ljudske komunikacije te da je seksualna komunikacija neka iščašena domena s posebnim pravilima koja treba zasebno učiti. Takvo gledanje na intimnu i seksualnu komunikaciju ocrtava je, uz sve tabue koji su uz nju i dalje u društvu prisutni, kao neku stranu i mističnu domenu. I iz tog je razloga bolje gledati na tu vrstu komunikacije kao na još samo jedno moguće račvanje u općoj strukturi svakodnevne komunikacije, kakva su i prijateljska komunikacija, obiteljska ili poslovna. O povezanosti, kao i kontinuitetu, intimnih i ostalih aspekata ljudske komunikacije svjedoči i činjenica da se govor o pristanku iz seksualne domene proširio i na druge, pa tako govorimo o traženju pristanka da, na primjer, nećaka uštipnemo za obraz. Taj kontekst nije seksualan, no i u njemu su prisutna „pregovaranja“ u Kuklinu smislu. Da se radi o dvije sasvim odijeljene domene takvo što ne bi bilo moguće.

Kukla ipak ispravno zapaža i da se usredotočenošću na pristanak zanemaruju drugi načini na koji osobe stupaju u seksualne odnose, a koji su mnogo učestaliji od upita o spremnosti na seksualni odnos i niječni ili potvrdni odgovor na njega. Izdvaja dva takva

govorna čina: „pozivanje“ i „darivanje“. Pozivanja ostavljaju pozvanoj osobi mogućnost da sadržaj govornog čina odbije bez da pritom prekrši kakvu normu, no istovremeno ona moraju izražavati dobrodošlicu. Kao i drugi govorni činovi, pozivanja su vođena uvjetima uspješnosti i prikladnosti. Kada govorimo o seksualnim kontekstima, početak seksualnog odnosa najčešće će imati upravo oblik pozivanja, a ne pitanja za dopuštenje. Pozivanje otvara mogućnost seksualnog odnosa, točnije nadu da će do njega doći. Njime se izražava želja, ali se ništa ne zahtjeva. Iako odbijanje može biti razočaravajuće, osoba koja upućuje poziv nema osnove za ljutnju jer ga je netko odbio. Zanimljivo je zapaziti kako Kukla ne nudi primjere pozivanja u intimnoj sferi, no iz svega što piše jasno je da se radi o otvorenim i izravnim pozivima poput „Jesi li za seks?“. Takav poziv partner može, jednako izravno, prihvatiti ili odbiti. Neki od uvjeta uspješnosti i prikladnosti koje navodi Kukla, a koji su u skladu s onima koje smo ranije naveli za druge govorne čine, su sljedeći (Kukla 2018: 82): ne možete osobu pozvati na seksualni odnos umjesto nekog drugog. Ne možete nekoga pozvati na takav odnos ako bi taj poziv bio zloupotreba moći ili pak na kraju dvominutnog razgovora s neznancem o tome kako je danas u autobusu poprilična gužva. Dakle, za ovakvo pozivanje postoje prikladno mjesto i vrijeme, a nužno je i da budu posljedica izravne komunikacije među uključenim stranama. Činjenica da se poziv uvijek može odbiti ne znači da je on uvijek prihvatljiv, a Kukla vješto zapaža kako ulični zlostavljači i dobacivači to često zaboravljaju. Važno je i da se oko prihvaćanja poziva možemo predomisлити. U nekim drugim kontekstima za predomišljanje trebamo imati valjan razlog, no u seksualnoj domeni, tvrdi Kukla, takvo što nije potrebno. Osoba može odustati od seksualnog odnosa u bilo kojem trenutku.

Drugi govorni čin koji Kukla navodi jest darivanje ili nuđenje dara. Naglašava kako je takav čin uobičajeniji kod ljudi koji su već u vezi nego kod onih koji se tek upoznaju. Ponekad partneru možemo ponuditi određeni seksualni čin kao dar čak i kada sami nismo sasvim raspoloženi za njega. Darovi se uvijek moraju nuditi spontano i bez prisile te se moraju davati s ciljem uveseljavanja primaoca. Oni darovi koji su prihvaćeni, pozivaju na zahvalnost i uzvratanje. Baš kao i kod pozivanja, za čin darivanja postoje vrijeme i mjesto te takav čin ne smije biti neprikladan.

To su dva načina za iniciranje seksualnog čina koje Kukla nudi, a navodi i „sigurne riječi“, komunikacijski oblik korišten tijekom samog čina. Kukla smatra kako njihovo korištenje zahtjeva vješto kretanje između erotskog diskursa i svakodnevnice komunikacije. No uz kritiku koju smo tom pristupu uputili ranije, možemo zapaziti kako i u istom diskursu može doći do promjene tona, što upućuje sugovornika na zaključak da se u odnosu nešto promijenilo, no da on nije zauvijek izmijenjen. Na primjer, takvo što može biti vidljivo i u dječjoj igri koja se do određenog trenutka može odvijati bez problema, no tada može doći do trzavice i nezadovoljstva koji će promijeniti tok igre, ipak, djeca će i dalje biti

u prijateljskom odnosu i spremna na igru. Na sličan način nastavnik koji ležernije vodi nastavu promjenom tona i ozbiljnijim ponašanjem može ukazati učenicima na to da su pretjerali s upadicama, ali time neće prekinuti nastavu ili svoj prijateljski odnos s njima. Takvi su prekidi situacijski i ne mijenjaju samu prirodu odnosa te time i ne označavaju promjenu diskurza, već samo tona.

Određeni seksualni čin može se u potpunosti prekinuti ili modificirati korištenjem određene riječi koju su uključene strane dogovorile u tu svrhu, na primjer „Zagreb“, ali one nisu jedini način da se taj cilj ostvari. Rečenice kao što su „Dosta mi je, moram na wc“ nisu dogovoreni način prekida čina, ali znače upravo da osoba više ne želi nastaviti s određenom aktivnošću.

Pri intimnoj i seksualnoj komunikaciji uvijek govorimo o prepoznavanju nijansi, iščitavanju signala, govora tijela i poznavanju partnera. U većini stvarnih situacija nemoguće je tražiti pristanak za svaki novi pokret ili dodir te bi takav pokušaj doveo do nemoguće složene komunikacijske i intimne situacije. Uz to, ponekad je nejasno što sve „pristanak na seksualni odnos“ uključuje, a to može biti veoma problematično ako govornik i sugovornik imaju druge stvari na umu. Nije nezamisliva situacija u kojoj osoba koja traži pristanak smatra da on pokriva više mogućih seksualnih činova, ili da je pristanak na intimni odnos pristanak na bilo što što može uslijediti, a osoba od koje traži pristanak na umu ima samo određeni ograničeni skup radnji. Što u takvoj situaciji znači „pristati na seksualni odnos“? Dakle, u intimnoj domeni nije se dovoljno zaustaviti samo na komunikaciji vezanoj uz pristanak na odnos, koji, kada je i izrečen, ne briše sve komunikacijske probleme ili potrebu za daljnjim razgovorom. Upravo je zato sveobuhvatna seksualna komunikacija među partnerima bitna.

Takva komunikacija u velikom broju slučajeva počinje i puno prije samog intimnog odnosa. Tako postoje određeni govorni činovi koji su neizravni i koji služe kao predradnja, kao uvod u mogući intimni odnos. Ovo nisu otvoreni pozivi u Kuklinu smislu, ali jesu određena vrsta poziva u intimnu sferu, nakon kojih se mogu formirati i izravni pozivi, koji opet mogu biti više ili manje eksplicitni. Nazovimo takve govorne čine „intimne uvertire“.

Ovakve vrste neizravnih činova u ovom kontekstu česte su jer omogućavaju govorniku da se odmakne od seksualnih konotacija ako vidi da druga strana oklijeva ili pak jasno daje do znanja da ne razmišlja u tom smjeru. O poništavanju poruke prenesene neizravnim govornim činovima pisao je već i Grice pri razradi svoje teorije o implikaturama (vidi, npr., Grice 1987, 44), a Pinker i Lee (2010) takvo opovrgavanje neizravno prenesenog sadržaja izravno povezuju sa sebičnim interesima govornika. U svom radu ne posvećuju se iscrpno seksualnim pregovorima, ali ih navode kao jedan od mogućih primjera razgovornih situacija u kojoj govornik može vagati prednosti i mane određene komunikacijske

strategije. U intimnoj sferi sebični interesi ne označavaju nužno dobitak za govornika ili gubitak za druge uključene strane, već se mogu očitovati jednostavno u izbjegavanju neugode. Korištenjem neizravne komunikacije u intimnom kontekstu govornik može izbjeći neugodnost ili sram. Prvotno poslana poruka neće nestati, ali se može ublažiti. Kako autori pojašnjavaju, „mnogi neizravni činovi takvi su samo *pro forma* ili su veoma providni te puštaju malo mjesta sumnji o govornikovim namjerama“ (Lee i Pinker 2010, 795). Osim što takvi govorni činovi govorniku pomažu prebroditi određene strahove i nesigurnosti, oni i slušatelju omogućuju da odnos održi platonskim sve do točke otvorenog govora o seksu. Tek tada slušatelj mora odbiti prijedlog, zadržavajući odnos kakav je bio ili ga prihvatiti. Kako pišu Pinker i Lee, „neizravni govor koristan je dok dopušta mogućnost nijekanja, čak i kada nijekanje nije uvjerljivo“ (Lee i Pinker 2010, 796). Ovdje neizravnost i mogućnost, barem formalnog, nijekanja izrečene poruke ili njezina razumijevanja nemaju kao svrhu manipulirati, već olakšati komunikaciju između dviju strana za koje nije sigurno imaju li iste ciljeve i želje.

Na primjer, to mogu biti razgovori poput ovih:

- (1) Nikola: Jesi li sama kući?
- (2) Ana: Jesam.

Iskazom (1) Nikola ispituje mogućnost da dođe kod Ane i da se otvori prilika za intiman susret ako njezini roditelji, cimeri ili netko treći nisu kod kuće. Ako je u njihovoj komunikaciji već bilo seksualnih aluzija, a možda i dodira, Ana vjerojatno zna što Nikola ima na umu i svojim odgovorom (2) zapravo mu daje pristanak da dođe. Otvara li ona time vrata intimnom odnosu nije sasvim određeno, a čak i da je krenula s tom idejom, može se predomisli u svakom trenutku njihova susreta. Zato je to tek uvertira u moguću intimni odnos, ne izravna stipulacija kakvog neraskidivog dogovora. U ovakvim situacijama obje strane mogu biti nesigurne te iako su možda i obje u vidu imale neku vrstu fizičke interakcije do nje ne mora doći jer jedna ili druga strana ipak na nju nisu spremne, jer su umorne ili zbog bilo kojeg drugog razloga koji se ni ne mora verbalizirati. Ovakve su uvertire neobvezujuće te, kao kod ponešto izravnijih poziva, ne stvaraju ikakve obaveze. Neostvarena želja može biti razočaravajuće iskustvo, ali kod intimnih odnosa ključno je da obje strane žele bliskost.

Sličan efekt imat će iskaz „Želiš li ući popiti nešto“ nakon što su se dvije osobe družile u javnom prostoru i jedna je drugu dopratila do stana. Hoće li to biti poziv na fizički odnos ovisit će o tome kako je proteklo prethodno druženje, a hoće li do njega doći nije strogo utvrđeno. Možda je izravnije pitanje „Idemo kod mene ili kod tebe?“ postavljeno nakon spoja ili upoznavanja u večernjem izlasku, ali upravo zbog nedorečenosti pitanja obje strane bi se bez prevelikih neugodnosti mogle izvući u slučaju da njihovi planovi

za ostatak večeri ne idu u istome smjeru. Komunikacijska neizravnost objema stranama ostavlja dovoljno prostora da u bilo kojem trenutku uzmaknu ili pak izbjegnu neugodnost, neovisno o tome što je govornikova poruka jasna. Ni ova zakonitost nije uvjetovana striktno jezičnim normama, već širim društvenim uzusima.

5 Neke smjernice za poučavanje komunikacije u intimnom i seksualnom kontekstu

Pozivanjima, darivanjima, sigurnim riječima i intimnim uvertirama nipošto se ne iscrpljuju svi mogući govorni činovi vezani uz intimne odnose pa spomenimo i važnost uočavanja i razumijevanja govornih činova koji nisu nužno povezani sa seksualnošću, ali jesu s intimom i romantičnim odnosima, poput onih kojima započinjemo ili završavamo određeni odnos ili obilježavamo razne faze odnosa, poput ulaska u vezu, prekida ili mirenja, koji su u literaturi o govornim činovima ostali neistraženi. Tu je još i komunikacija koja se ne odvija uživo govorom, već kroz poruke preko raznih aplikacija, pri čemu se koriste riječi, ali i emotikoni, fotografije te videozapisi. Zbog toga je važno u teme seksualnog odgoja uključiti i znanja iz medijske pismenosti (vidi npr. Trültzsch-Wijnen 2020 i Kellner i Share 2019) i objašnjenje pojmova kao što su „sekstanje“ (vidi Walrave i sur. 2018) ili, onkraj verbalnog, „osvetnička pornografija“, koja je ipak usko vezana uz pitanje pristanka (vidi Kirchengast i Crofts 2019)⁴.

U svim ovim komunikacijskim inačicama otvorenost i iskrenost su najvažnije, a one proizlaze iz dobrih namjera pri odašiljanju i primanju poruke, neovisno o tome govorimo li o izravnoj ili neizravnoj, verbalnoj ili nekoj drugoj komunikaciji. Prikladna komunikacija uči se od malih nogu te je nužno u hrvatsko obrazovanje uvrstiti više teorijskih i praktičnih spoznaja koje će povećati pragmatičke kompetencije novih generacija, bilo u kontekstu intimne komunikacije, bilo u drugim komunikacijskim situacijama.

S obzirom na nisku procjenu sposobnosti komunikacije o intimi i seksualnosti s partnerom ili partnericom kod adolescenata i mlađih osoba (vidi npr. Quinn-Nilas et al. 2016) o svim ovim temama bitno je govoriti u okviru školskog sustava, a sveobuhvatni programi seksualnog odgoja ne bi trebali biti usredotočeni prvenstveno na sprječavanje negativnih ponašanja i ishoda, već bi također trebali poticati pozitivna ponašanja koja poboljšavaju međuljudske odnose, što sa sobom nosi i druge benefite. Na primjer, pomoći učenicima da nauče kako s partnerom razgovarati o kontracepciji daleko je učinkovitije od toga da im se sugerira da jednostavno kažu „ne“ ili da se sami pobrinu za zaštitu. Sa-

⁴ Pri razgovoru o seksualnosti s učenicima to svakako treba učiniti na način koji je prilagođen njihovoj dobi i na način koji u obzir uzima njihov psihološki razvoj, ipak u ovom smo se radu usredotočili na sadržaje koji bi im se trebali predstaviti.

tovi seksualnog odgoja nude idealan kontekst za poučavanje vještina seksualne i intimne komunikacije i pružanje prakse za razgovor o tim temama. Adolescenti koji prođu obuku i dobiju upute o tome kako komunicirati o seksualnim pitanjima, u tome postaju vještiji od onih koji nemaju takvu podlogu (Barth et al. 1992; Kirby et al. 1991).

Prvi korak k uspješnoj seksualnoj komunikaciji jest razvoj općenitih komunikacijskih i pragmatičkih vještina, no kako to pokazuje Butler (2011) u istraživanjima koja je provela, intimna i seksualna komunikacija imaju određene specifičnosti koje se ne mogu prepoznati i savladati vježbanjem komunikacije o drugim temama jer su upravo seksualne teme i dalje tabu i izazivaju nelagodu i stid te stoga učenje o komunikacijskim vještinama korištenjem primjera vezanih uz seksualnost bolje utječe na sposobnost uspješne primjene tih vještina od onoga koje se odvija kroz neseksualne primjere. Dakle, uspješni seksualni odgoj koji u kurikulum uključuje temu intimne i partnerske komunikacije mora se temeljiti na pričama, svjedočanstvima i primjerima intimne komunikacije koje učenici mogu analizirati te na temelju kojih mogu vrednovati uspješnost određene komunikacijske strategije.

Na primjer, Butler nudi primjere za raspravu ovakvog tipa:

Marko i Ana općenito su sretni u svojoj vezi, ali postoji nešto što tišti Anu. Osjeća da njihov seksualni život postaje predvidljiv i htjela bi začiniti stvari. Proteklih nekoliko tjedana radili su potpuno istu stvar svaki put kada su bili intimni. Kupila je knjigu s prijedlozima različitih seksualnih položaja i htjela bi s Markom isprobati neke od njih. Pokušala ga je tijekom seksualnog odnosa malo pomaknuti te se sama drugačije namjestiti, no nije shvatio njezine namjere. Nije rekla ništa izravno jer se bojala da će Marko negativno reagirati na njezin prijedlog. Ne želi da misli da je zahtjevna ili kritična, ili pak da je nasrtljiva. Stoga umjesto da je nešto rekla, ostavila je knjigu na dnu ormara i nastavila biti nezadovoljna ovim dijelom njihove veze (prema Butler 2011, 82).

U primjerima koje autorica nudi muška i ženska se perspektiva izmjenjuju te se nudi rasprava o mogućim uzrocima situacija te potencijalnim rješenjima, potiče se učenike da uočavaju dobre i loše komunikacijske obrasce te da razmisle jesu li se oni kad našli u sličnoj komunikacijskoj situaciji te kako se tada reagirali (za korisne komunikacijske smjernice i primjere vidi Butler 2011, 81–94).

Primjer s Markom i Anom zanimljiv je iz komunikacijske perspektive jer nam otkriva koliko je otvorena i iskrena komunikacija bitna. Ako preformuliramo primjer tako da u njemu Ana partneru kaže nešto poput „Jesi li vidio knjigu koju sam kupila?“ s učenicima se može raspraviti o tome koliko je komunikacijama ostvarena kroz razgovorne implikature i slične neizravne komunikacijske oblike korisna tijekom faze zavođenja, ili pak kada se osobe već dovoljno dobro poznaju i znaju pravilno iščitavati partnerove poruke, ali i kako ponekad ona može dovesti do nerazumijevanja i nezadovoljstva. Na ovakvim se

primjerima mogu razraditi mogućnosti raznih načina na koje se određena poruka može prenijeti te s učenicima raspraviti koji je najbolji u nekoj situaciji. Tako Ana u ovom slučaju može iskoristiti neku od ovih opcija: sakriti knjigu na dno ormara i zaboraviti na nju, staviti knjigu na vidljivo mjesto i nadati se da će Marko započeti razgovor o njoj, staviti knjigu na vidljivo mjesto i nadati se da Marko neće započeti razgovor o njoj već samo nešto iz nje primijeniti u praksi, staviti knjigu na vidljivo mjesto i upitati je li ju vidio i na taj način pokrenuti priču o toj temi, izravno reći da želi isprobati nešto novo, izravno reći što točno želi probati. Mogućnosti je mnogo, a izbor će ovisiti o uključenim osobama i detaljima situacije. Rasprava o ovakvim primjerima može pružiti uvide u razne komunikacijske mogućnosti, njihove prednosti i nedostatke, a razgovarajući o njima učenici se pripremaju za otvorenu i kvalitetnu komunikaciju s partnerom koja je temelj svakog zdravog odnosa.

6 Zaključak

U radu sam krenula od pretpostavke da je seksualni odgoj, bilo kao zaseban predmet ili u obliku međupredmetne teme neizostavan dio suvremenog školskog programa. Iako za sada pod tim imenom nije ušao u hrvatski obrazovni sustav, određene važne teme vezane uz ljudsku seksualnost mogu se naći u školskom planu i programu. Ipak, ono što sad nedostaje jest pitanje intimne i seksualne komunikacije. Pod tim ne mislim na razgovor o seksualnosti i spolnim odnosima s roditeljima ili nastavnicima, već onaj među partnerima koji razmatraju stupanje u intimne odnose ili su to već učinili. Zadnjih se godina često govori o pojmu „pristanak“, no taj govorni čin samo je jedan oblik seksualne komunikacije koji razgovor o spolnom odnosu svodi na pitanje i potvrđan ili niječan odgovor na njega. Gradeći na teorijama i stavovima prisutnima u literaturi, u radu razmatram druge govorne čino ve važne u intimnoj sferi, poput „pozivanja“, „darivanja“, korištenja „sigurnih riječi“ i „intimnih uvertira“, čije se ispravno korištenje i razumijevanje temelje na općenitim kriterijima prikladne i uspješne komunikacije. Kako bih te komunikacijske oblike objasnila smještam ih u okvir teorije govornih činova. Prema toj teoriji, komunikacija može biti izravna i jednoznačna, ali i implicitna i neizravna te je za njezino ispravno korištenje i razumijevanje u raznim kontekstima ljudske interakcije potrebna visoka doza pragmatičke kompetencije, vidljive, na primjer, u ispravnom prepoznavanju tuđih namjera i reakcija. Govorne čino ve prisutne u intimnom kontekstu i oko njega, ako su uspješni, krasi određena blagost i permisivnost naspram odgovora i reakcija sugovornika, što ih uvelike razlikuje od drugih govornih činova poput naredbi ili prijetnji. Pristup koji primjenjujem je performativan, pa tako na pristanak na seksualni odnos, ali i na bilo koji drugi intimni govorni čin gledam kao na javno iskazivanje određenih mentalnih stanja uključenih strana.

Ta su mentalna stanja, poput želja i strahova, s pripadajućim im govornim činovima neraskidivo povezana, ali se na njih ne mogu svesti. Upravo je zato u intimnoj i seksualnoj domeni važno naučiti ispravno komunicirati svoje želje i strahove, ali jednako tako prepoznati tuđe poruke. Takve vještine učenici će najbolje steći upravo kroz razgovor o tim temama u sigurnom i prikladnom okruženju poput škole.⁵

Literatura

- Anderson, Michelle J. 2005. „Negotiating Sex.“ *Southern California Law Review* 41: 101.
- Austin, John Langshaw. 2014. *Kako djelovati riječima*. Zagreb: Disput.
- Alexander, Larry, Hurd, Heidi i Peter Westen. 2016. „Consent Does Not Require Communication: A Reply to Dougherty.“ *Law and Philosophy* 35: 655–660, <https://doi.org/10.1007/s10982-016-9267-z>.
- Barth, Richard P., Fetro, Joyce V., Leland, Nancy i Kevin Volkan. 1992. „Preventing adolescent pregnancy with social and cognitive skills.“ *Journal of Adolescent Research* 7 (2): 208–232, <https://doi.org/10.1177/074355489272006>.
- Butler, Sarah. 2011. „Teaching communication in sex education: Facilitating communication skills knowledge and ease of use.“ (PhD diss., College of Liberal Arts & Social Sciences. DePaul University).
- Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje. „Istraživanje CESI i IPSOSA: više od tri četvrtine građana hrvatske smatra da u škole treba uvesti sveobuhvatno seksualno obrazovanje.“ *Cesi.hr*. Pristupljeno 20.11.2022.
- Cvrtila, Marijana. „Hoće li seksualni odgoj postati obvezan predmet u školama? Peticiju za uvođenje je potpisalo 13 tisuća ljudi, a saznajemo i kako ‘dišu’ u Vladi po tom pitanju.“ *slobodnadalmacija.hr*, 12. lipnja 2021. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/hoce-li-seksualni-odgoj-postati-obvezan-predmet-u-skolama-peticiju-za-uvodenje-je-potpisalo-13-tisuca-ljudi-a-istrazivanje-pokazuje-kako-devet-od-deset-hrvata-zeli-edukaciju-1105394>.
- Dougherty, Tom. 2015. „Yes Means Yes: Consent as Communication.“ *Philosophy & Public Affairs* 43 (3): 224–253, <https://doi.org/10.1111/papa.12059>.
- Grice, Herbert Paul. 1957. „Meaning.“ *The Philosophical Review* 66 (3): 377–388.
- Grice, Herbert Paul. 1987. „Logika i razgovor“, U *Kontekst i značenje*, ur. Nenad Mišćević i Matjaž Potrč, 55–67. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Kirby, Douglas, Barth, Richard P., Leland, Nancy i Joyce V. Fetro. 1991. „Reducing the Risk: Impact of a new curriculum on sexual risk-taking.“ *Family Planning Perspectives* 23 (6): 253–263.
- Kellner, Douglas i Jeff Share. 2019. *The Critical Media Literacy Guide: Engaging Media and Transforming Education*. Brill Guides to Scholarship in Education. Leiden: Brill.

⁵ Ovaj je rad nastao u okviru projekta uniri-human-18-13 Sveučilišta u Rijeci.

- Kirchengast, Tyrone i Thomas Crofts. 2019. „The legal and policy contexts of ‘revenge porn’ criminalisation: the need for multiple approaches.“ *Oxford University Commonwealth Law Journal* 19 (2): 1–19. <https://doi.org/10.1080/14729342.2019.1580518>.
- Kukla, Rebecca. 2018. „That’s What She Said: The Language of Sexual Negotiation.“ *Ethics* 129 (1): 70–97, <https://doi.org/10.1086/698733>.
- Lee, James. J., i Steven Pinker. 2010. „Rationales for indirect speech: The theory of the strategic speaker.“ *Psychological Review* 117 (3): 785–807.
- Lehmiller, Justin J. 2018. *Tell Me What You Want: The Science of Sexual Desire and How it Can Help You Improve Your Sex Life*. London: Little, Brown Book Group.
- Lycan, William G. 2018. *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*. 3rd edition. London: Routledge.
- Mason, Jeff. „Obama takes oath again after inauguration mistake.“ *Reuters.com*. 22. siječnja 2009. <https://www.reuters.com/article/us-obama-oath-idUSTRE50L09A20090122>.
- McLean, Donna. „I was engaged to an undercover police officer - everything in the relationship was a lie.“ *Theguardian.com*. 29. siječnja 2022. <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/jan/29/spy-cops-engaged-to-undercover-police-officer-everything-was-a-lie>.
- Millar, Thomas M. 2008. „Toward a Performance Model of Sex.“ U *Yes Means Yes!: Visions of Female Sexual Power and A World Without Rape*, ur. Jaclyn Freidman i Jessica Valenti, 29–43. New York: Seal Press.
- Millum, Joseph i Danielle Bromwich. 2018. „Understanding, Communication, and Consent.“ *Ergo* 5 (2): 45–68, <https://doi.org/10.3998/ergo.12405314.0005.002>.
- NN 10/2019 [Narodne Novine]. „Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne škole i srednje škole u Republici Hrvatskoj.“ *NN 10/2019*. 29. siječnja 2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_212.html.
- Quinn-Nilas, Christopher, Breuer, Rebecca, Bailey, Julia, Pavlou, Menelaos, DiClemente, Ralph i Gina M. Wingood. 2016. „Validation of the Sexual Communication Self-Efficacy Scale.“ *Health Education & Behavior* 43 (2): 165–171, <https://doi.org/10.1177/1090198115598986>.
- Searle, John R. 1965. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1975. „A Taxonomy of Illocutionary Acts.“ U *Language, Mind and Knowledge*, ur. K. Gunderson, 344–369. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Searle, John R. 2018. *Govorni činovi: ogled iz filozofije jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Slobodna Dalmacija. „Skandal u Crkvi: svećenik preko 20 godina krivo izgovarao riječi pri krštenju, sakramenti ne vrijede?! Oštećeni će morati sve ponoviti.“ *slobodnadalmacija.hr*. 15. veljače 2022. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/svijet/skandal-u-crkvi-svecenik-preko-20-godina-krivo-izgovarao-rijeci-pri-krstenju-sakramenti-ne-vrijede-osteceni-ce-morati-sve-ponoviti-1167936>.
- Trültzsch-Wijnen, Christine W. 2020. *Media Literacy and the Effect of Socialization*. Cham: Springer International Publishing.
- Walrave, Michel, Van Ouytsel, Joris, Ponnet, Koen i Jeff R Temple. 2018. *Sexting*. Palgrave Studies in Cyberpsychology. Cham: Palgrave Macmillan/Springer International Publishing.

Wong, Bonnie O., Batten, Jason N., Blythe, Jacob A. i David C. Magnus. 2021. „More than Conveying Information: Informed Consent as Speech Act.“ *The American Journal of Bioethics* 21: 1–3.